

baykuş

FELSEFE YAZILARI DERGİSİ

BAYKUŞ: FELSEFE YAZILARI DERGİSİ

Ocak-Haziran 2009, Dört ayda bir yayımlanır, Baykuş hakemli bir dergidir

ISSN 1307-9492

ALEF YAYINEVİ ADINA

İMTİYAZ SAHİBİ: F. Çiçek Kılıç

GENEL YAYIN YÖNETMENİ: Doğan Özlem

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Sinan Kılıç

YAYIN YÖNETMENLERİ:

Güçlü Ateşoğlu, Doğan Göçmen

Arşiv: Feza Kürkçüoğlu

KAPAK TASARIMI VE UYGULAMA:

Gül Dönmez, Sibel Gündoğdu

BAYKUŞ İLLÜSTRASYONU: Sadi Güran

YAYIN TÜRÜ: Yerel süreli

BASKI: Graphis Matbaa

tlf. (212) 629 06 07

YAZIŞMA ADRESİ: baykus@alefyayinevi.com

YAYIN KURULU:

Güçlü Ateşoğlu, Çetin Balanuye,
Sinan Kadir Çelik, Ersin Vedat Elgür
Doğan Göçmen, Kurtul Gülenç,
Nazile Kalaycı, Doğan Barış Kılınc,
Kaan Özkan, Devrim Sezer,
Feysel Taşçier, Meryem Uçar, Savaş Yazıcı

DANIŞMA KURULU:

Cemal Bâli Akal, Taylan Altuğ,
Türker Armaner, Medar Atıcı,
Kubilay Aysevener, Saffet Babür,
Samet Bağçe, Elif Çırakman,
Betül Çotuksöken, Cem Deveci,
Kurtuluş Dinçer, Zeynep Direk,
Mehmet Elgin, Bülent Gözkân,
Ali Osman Gündoğan, Hakkı Hünler,
Gürol Irzık, Ferda Keskin, Nilgün Toker Kılınc,
Orhan Koçak, Hasan Ünal Nalbantoğlu,
Uluğ Nutku, Kaan Harun Ökten,
Ömer Naci Soykan, Saffet Murat Tura, Ali
Utku, Ertuğrul Turan, Halil Turan,
Çetin Veysal, Erdoğan Yıldırım

KAPAK RESMİ: Vladimir Lebedev (1891-1967) Petrograd, 1920-21, 70 x 60 cm

Korkmazsın çalışırken, tüfeğin yakınındayken (*Work with no fear, your rifle is near*)

ABONELİK KOŞULLARI

YURTIÇİ ABONELİK: Yıllık üç sayı için bireysel abonelik bedeli olan 42 YTL, kurumsal abonelik bedeli olan 60 YTL Yapı Kredi Bankası Gümüşsuyu Şubesi 69304566 numaralı hesaba Fevziye Çiçek Kılıç Alef Yayinevi adına yatırılmalı ve dekont dergilerin teslim adresiyle birlikte fakslanmalı ya da postalanmalıdır.

YURTDIŞI ABONELİK BEDELİ: Avrupa için 35 Euro, ABD için 50 ABD Dolarıdır.

alef yayinevi

Sofyalı Sokak Paşa İşhanı No 2 Kat 3 Asmalımescit/İstanbul

tlf. (212) 245 56 27 • faks (212) 245 54 56 • www.alefyayinevi.com • info@alefyayinevi.com

SÖYLEŞİ

HANNAH ARENDT

“

Devrimler tarihine bakarsanız, devrimlerin yolunun ezilenler

ve aşağılananlar tarafından açılmadığını, bu yolu açanların ezilmeyen ve aşağılanmayan, ama bunların başkalarına yapılmasına da tahammül edemeyenler olduğunu görürsünüz. Ancak bu insanlar kendi ahlaki saiklerini itiraf etmekten utanırlar ve bu utanç çok eskidir... ahlaki etken, ancak şimdilerde daha açıkça ifade bulmasına ve ondan ancak şimdilerde utanç duyulmamasına karşın, her zaman varolmuştur.”

ADELBERT REIF

Politika ve devrim üzerine düşünceler

BİR DEĞERLENDİRME *

A.R. • Şiddet Üzerine (On Violence) adlı çalışmanızda, birkaç yerde, Batılı ülkelerdeki devrimci öğrenci hareketi konusunu ele alıyorsunuz. Fakat sonuç olarak, bir şey bulanık kalıyor: Siz, öğrenci hareketini tarihsel olarak olumlu bir süreç olarak mı değerlendiriyorsunuz?

*H.A. • “Olumlu” demekle neyi kastettiğinizi bilmiyorum; bu hareketin yanında mı, yoksa karşısında mı durduğumu sorduğunuzu varsayıyorum. Hareketin amaçlarının bir bölümünü onaylıyorum, özellikle başka ülkelerdekilere göre daha iyi tanıdığım Amerika’daki hareketin amaçlarını. Bazı amaçlarına karşı ise daha yansız bir tavır takınıyorum ve bazılarını da düpedüz saçma ve tehlikeli buluyorum—örneğin, üniversitelerin politize olmasını ve (Almanların *umfunktionieren* dedikleri) yeniden işlev kazanmasını, yani üniversitelerin amaç ve işlevlerinin saptırılmasını. Fakat katılım hakkına gelince, bunu bazı sınırlar içerisinde tamamen destekliyorum; ama şu anda bu konuya girmek istemiyorum.*

Eğer, şüphesiz çok büyük olan ulusal farkları hesaba katmaz ve sadece bunun—daha önce bu biçimiyle hiç varolmamış bir şey olarak—küresel bir hareket olduğunu dikkate alırsam ve bu nesli önceki nesillerden ayıranın (amaçlarından, fikirlerinden ve öğretilerinden ziyade) gerçekten ne olduğunu

* Alman yazar Adelbert Reif’in 1970 yazında Hannah Arendt ile yaptığı söyleşi. Hannah Arendt, “Thoughts on Politics and Revolution: A Commentary”, *Crises of the Republic*, Harcourt Brace and Company, New York, 1969, ss. 201-33.

değerlendirmem gerekirse, dikkatimi çeken ilk şeyin bu hareketin eylemde bulunma kararlılığı, eylemlerindeki coşkusu ve kişinin kendi çabalarıyla bir şeyleri değiştirebileceğine ilişkin inancı olduğunu söyleyebilirim. Bu, şüphesiz, farklı ülkelerdeki farklı politik koşullar ve tarihsel gelenekler çerçevesinde—ki bu da farklı politik yeteneklere işaret ediyor—çok farklı biçimler almıştır. Fakat ben bunu daha sonra ele almak istiyorum.

İsterseniz bu hareketin başlangıcına kısaca bakalım. Hareket, beklenmedik biçimde 1950’lerde, o zamanlar kayıtsız ve mesafeli olmasıyla bilinen “sessiz nesil” zamanında ABD’de ortaya çıktı. Bunun öncelikli sebebi ise güneydeki sivil haklar hareketiydi ve buna ilk katılanlar, daha sonra doğudaki diğer ünlü üniversitelerdeki öğrencileri de etkileyecek olan Harvard’lı öğrenciler oldu. Bu öğrenciler güneye gittiler; çok iyi örgütlendiler ve bütün meselenin düşünce iklimini değiştirmek—ki bunu kısa zamanda başardılar—ve güney eyaletlerindeki bazı yasa ve kuralları kaldırmakla ilgili olduğu bir dönem için, kısacası yalnızca yasal ve politik sorunlarla ilgili bir mesele olduğu süre için, tam anlamıyla olağanüstü bir başarı kazandılar. Daha sonraysa, kuzeydeki gettoların muazzam toplumsal ihtiyaçlarına tosladılar—ve orada felakete uğradılar; hiçbir başarı gösteremediler.

Üniversitelerin devreye girişi ancak, sadece politik eylem yoluyla başarılabilir olan şeyler başarılıktan sonra oldu. Bu, Berkeley’de Konuşma Özgürlüğü Hareketi (*Free Speech Movement*) ile başladı; Savaş Karşısı Hareket (*Anti-War Movement*) ile sürdü ve yine olağanüstü sonuçları oldu. Dünyaya yayılan her şey, bu başlangıçlardan ve özellikle de bu başarılardan kaynaklandı.

Amerika’da insanların, bilhassa küçük sorunlar söz konusu olduğunda, hoşlarına gitmeyen şeyleri değiştirebileceklerine ilişkin bu yeni özgüveni dikkat çekicidir. Bu konuda tipik bir örnek, birkaç yıl önceye kadar görece zararsız bir karşı çıktı. Öğrenciler, kendi üniversitelerindeki hizmetlilerin düzenli maaş alamadıklarını öğrendiklerinde bu uygulamaya karşı başarı ile direndiler. Bu, üniversite yönetiminin politikalarına karşı, “kendi” üniversiteleri ile bir dayanışma eylemiydi. Veya başka bir örneği ele alırsak, 1970’te üniversite öğrencileri seçim kampanyalarında görev alabilmek için kayıtlarının dondurulmasını talep ettiler ve büyük üniversitelerin bir bölümü onlara ihtiyaç duydukları boş zamanı sağladı. Bu, *üniversite dışında* gerçekleşecek bir etkinlikte ve öğrencilerin de yurttaş olduğunun üniversiteler tarafından tanınması anlamına geliyordu. Ben her iki örneğin de kesinlikle olumlu olduğunu düşünüyorum. Fakat pek de olumlu bulmadığım başka şeyler var; bunlara daha sonra değineceğim.

Temel soru şudur: Gerçekte ne olup bitti? Benim görüşüme göre, uzun bir zamandır ilk defa propagandaya dayanmayan *ve dahası neredeyse sadece ahlaki saiklerle yürütülen* kendiliğinden bir politik hareket ortaya çıktı. Bu ahlaki

etken ile birlikte, genellikle salt güç ve çıkar oyunundan ibaret olduğu sanılan bir alan için oldukça istisnai ve yeni başka bir deneyim de politika oyununun içine girdi: Bu nesil, on sekizinci yüzyılda "kamusal mutluluk" denen şeyi keşfetti. Bu kavram, kişinin kamusal yaşama katılmasının, aksi takdirde asla karşılaşamayacağı ve dört başı mamur bir "mutluluk" anlayışının önemli bir bileşenini oluşturan yeni bir insani deneyim alanına kendi hayatında yer açabildiği anlamına geliyordu.

Bu söylediklerim çerçevesinde, öğrenci hareketinin gayet olumlu bir etkisinin olduğunu düşünüyorum. Hareketin daha sonraki gelişimi ise başka bir konu. Bu "olumlu" görünen etkenlerin hâlâ geçerli olup olmadığını; çoktan bir çözülme sürecine girip girmediğini; bir yandan fanatizm, ideolojiler ve çoğunlukla suça kapı açan yıkıcılık, diğer yandan da can sıkıntısı tarafından aşındırılıp aşındırılmadığını kimse bilemez. Tarihte iyi şeyler genellikle çok kısa bir süre yaşayabiliyor; ama bunların daha sonra meydana gelen uzun soluklu şeyler üzerinde ciddi bir etkisi oluyor. Antik Yunan'daki hakiki anlamda klasik dönemin ne kadar kısa sürdüğünü ve bugün bile onun etkilerinden beslendiğimizi düşünmeniz yeterli.

A.R. • Ernst Bloch, son konuşmalarından birinde, öğrenci hareketinin sadece bilinen amaçları ile sınırlanamayacağını ve eski doğal hukuktan türeyen bazı ilkeleri de içerdiğini belirtti: "Kendini alçaltıp başkalarına dalkavukluk yapmayan, efendisinin kaprislerini çekmeyen insan." Bloch, öğrencilerin, kötü ekonomik durumu basitçe protesto etmekten ayırt edilmesi gereken, "devrimin bu yıkıcı yanı"nı hatırlattığını geri getirdiğini ve böylelikle, "devrimler tarihine ve gelecek devrimlerin yapısına" önemli bir katkı yaptığını söylüyor. Sizin bu konudaki düşünceniz nedir?

H.A. • Ernst Bloch'un "doğal hukuk" dediği, benim hareketin açık ahlaki ilkelerinden söz ederken gönderme yaptığım şeydi. Fakat ben Bloch'tan farklı olarak, bu durumun bütün devrimciler için benzerlik taşıdığı kanısındayım. Devrimler tarihine bakarsanız, devrimlerin yolunun ezilenler ve aşağılananlar tarafından açılmadığını; bu yolu açanların ezilmeyen ve aşağılanmayan, ama bunların başkalarına yapılmasına da tahammül edemeyenler olduğunu görürsünüz. Ancak bu insanlar kendi ahlaki saiklerini itiraf etmekten utanırlar ve bu utanç çok eskidir. Çok ilginç bir konu olsa da, burada bu utancın tarihine girmeyeceğim. Fakat ahlaki etken, ancak şimdilerde daha açıkça ifade bulmasına ve ondan ancak şimdilerde utanç duyulmamasına karşın, her zaman varolmuştur.

"Dalkavukluk yapmama" meselesiyle ilgili olarak; bu konu, Japonya ve Almanya gibi dalkavukluğun ürkütücü boyutlara ulaştığı ülkelerde doğal olarak daha can alıcı bir rol oynayabilir; ama ABD için bir anlam ifade etmez.

Burada dalkavukluk yapan bir tek öğrenciyle karşılaştığımı hatırlamıyorum. Daha önce, bu uluslararası hareketin, doğal olarak farklı ülkelerde farklı ulusal renkleri barındırdığından ve bu farklı renklerin, salt renk olmaları sebebiyle, kimi zaman en çarpıcı şey olduklarından söz etmiştim. En çarpıcı şeyin en önemli mesele olduğu yanılığısına düşmek, özellikle dışarıdan bakan biri için iştenden bile değildir.

Ernst Bloch'un inandığı ve benim gelip gelmeyeceğini, gelirse de nasıl bir yapısı olacağını bilmediğim, "gelecek devrim"e ilişkin de şunu söylemek isterim: Şüphesiz, deneyimlerimiz ışığında (bu deneyimler, öyle pek eski de değildir; sadece Fransız ve Amerikan Devrimlerine dek uzanır; zira bunlardan önce meydana gelen olaylara devrim değil, ayaklanma veya hükümet darbesi diyebiliriz) devrimin önkoşulları olduğu bir çırpıda söyleyebileceğimiz bütün bir fenomenler dizisi mevcuttur. Örneğin, hükümet mekanizmasının tamamen çökmesi ihtimali, bu mekanizmanın altının oyulması, halk nezdinde hükümete duyulan güvenin kaybedilmesi, kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi ve başka diğerleri.

Devletlerin kontrolündeki şiddet araçlarının hızla artmasına rağmen, tüm büyük güçlerin iktidar ve otoritelerini yitirmekte olduğu gün gibi açıktır. Silahlanmadaki artış bu iktidar kaybını telafi etmeye yetmeyecektir. Yine de, bu durumun devrimi tetiklediği söylenemez. Bu durum, olsa olsa, ya bir karşı-devrime ya da diktatörlüklerin kurulmasına sebep olabilir veya tam bir hayal-kırıklığı ile sonuçlanabilir ve hiçbir yeni oluşuma yol açmayabilir. Bugün, yaşayan hiç kimse gelecek devrim ile ilgili bir şey bilemez: "Umut ilkesi" (Ernst Bloch) de bu konuda kesinlikle hiçbir garanti veremez.

Şu anda, gerçekleşebilecek bir devrimin önkoşullarından biri eksiktir: Gerçek devrimcilerden oluşan bir grup. Soldaki öğrencilerin en çok olmak istedikleri şey—devrimci—, tam da olmadıkları şeydir. Ne de devrimciler gibi örgütleniyorlar: İktidarın ne demek olduğuna dair bir sezgileri yok. İktidar sokakta öylece duruyor olsa ve onlar da bunu bilseler bile, eğilip o iktidarı ellerine alacak son kişi bu öğrencilerdir. O iktidarı almak, tam olarak devrimcilerin yapacağı şeydir. Devrimciler devrim yapmaz! Devrimciler, iktidarın sokakta durduğu ve iktidarı ellerine alabilecekleri zamanı bilenlerdir. Şu zamana kadar hiçbir silahlı kalkışma kendiliğinden devrime varmamıştır.

Bununla birlikte, devrimcileri hazırlayarak devrimin yolunu açacak olan şey, eski zamanlarda olduğu gibi, mevcut durumun gerçek bir analizini yapmaktır. Şüphesiz, bu analizler de çoğunlukla yetersizdir; ancak bu, bu analizlerin yapılmış olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu bağlamda, yakın veya uzak gelecekte hiç kimseyi bunu yapabilecek bir konumda kesinlikle görmüyorum. Bu hareketin teorik kısırlığı ve analitik yavanlığı, en az eylemdeki coşkusu kadar çarpıcı ve bir o kadar moral bozucudur. Almanya'daki hareket aynı zamanda

pratik meselelerde hayli beceriksizdir; bazı ayaklanmalara neden olabilir, ama sloganlar atmanın dışında hiçbir şey örgütleyemez. Bu bakımdan hareketin eylem kapasitesinin en etkileyici olduğu yer, yüz binlerce insanın Washington'daki protesto gösterilerine katıldığı Amerika'dır! Fakat zihinsel kısırlık iki ülke için de geçerlidir. Bir tek, insanların gevşek teorik konuşmalara düşkün oldukları Almanya'da, temelde on dokuzuncu yüzyıldan türetilmiş bazı modası geçmiş kavramlar ve kategoriler etrafında dönüp durduklarını ya da insanların birbirleriyle bu yüzden didiştiklerini görüyoruz. Bu türden girişimlerin modern koşullarla ilişkisi söz konusu olmadığı gibi, düşünsel etkinlikle de bir ilgisi yoktur.

Şüphesiz, Güney Amerika'da ve Doğu Avrupa'da işler daha farklıdır; çünkü buralarda çok miktarda somut ve pratik deneyim mevcuttur. Fakat bunları detaylarıyla incelemek, bizi konumuzdan çok uzaklaştırır.

Ernst Bloch ve "umut ilkesi" ile ilgili olduğunu düşündüğüm başka bir konuya daha değinmek isterim. Batı Avrupa'daki ve Amerika'daki bu hareketin en şüpheli gözüken yanı, sanki destekçileri başarısızlığa uğrayacaklarını zaten biliyormuşçasına, bu harekete sinmiş olan tuhaf çaresizliktir. Sanki kendi kendilerini şuna inandırmışlar: En azından kendi yıkımımızı kendimiz hazırladık ve başka şeylerin yanı sıra, bir de koyun gibi yumuşak başlı olmayı istemedik. Etrafa bomba atan bu çocukların üzerinde, cinnete benzer bir hal de vardı. Nanterre'deki son karışıklıklar sırasında—1968'dekilerde değil, son zamanlardakilerde—Fransız öğrencilerin duvarlara şunları yazdıklarını okudum: "*Ne gâchez pas votre pourriture.*" (Kokuşmuşluğunuzu ziyan etmeyin).^{*} Dosdoğru, dosdoğru. Her şeyin yok edilmesi gerektiğine ve herkesin cehenneme kadar yolu olduğuna ilişkin bu inanç, bu tür bir umutsuzluk—insanların belki de henüz ona o denli çaresizce ihtiyaç duymadıklarından "umut ilkesi"nin bilinmediği Amerika'da çok daha az dile getiriliyor olsa da—her yerde rahatlıkla görülebilir.

A.R. • ABD'deki öğrenci hareketinin hüsrana uğradığını düşünüyor musunuz?

H.A. • Katiyen. Şu ana kadar elde ettiği başarılar oldukça önemli. Zenci sorunu (*Negro question*) ile ilgili başarısı olağanüstü ve savaş konusundaki başarısı ise, belki daha da büyük. Ülkeyi bölmede başarı kazanan ve savaşa karşı olan bir çoğunluk ya da çok güçlü, nitelikli bir azınlık yaratanlar öncelikli olarak öğrencilerdi. Gelgelelim, bu hareket üniversitelerin mahvına sebep olmuş olsaydı—ki ben bunun mümkün olduğunu düşünüyorum—kendi yıkımı da çok çabuk olabilirdi. Bu tehlike, başka yerlere göre Amerika'da belki daha az hissediliyor;

* "Don't spoil your rottenness"—çev. n.

çünkü Amerikalı öğrenciler politik sorunlarla daha içli dışılar, üniversitelerin sorunlarıyla ise daha az ilgililer. Bu da, temel konularda, halkla öğrenciler arasında bir dayanışma ruhunun oluşmasına neden oluyor. Fakat Amerika'da da üniversitelerin zarar görmesi hâlâ söz konusu olabilir; çünkü bütün bu çalkantılar bilimlerdeki krizle, bilimlere ve ilerlemeye duyulan inançtaki krizle, üniversitelerin, sadece politik olmaktan ziyade, içsel kriziyle aynı anda meydana gelmektedir.

Eğer öğrenciler üniversitelerin zarar görmesine sebep olursa, kendi hareket zeminlerini tahrip etmiş olacaklardır. Bu durum, gerek Avrupa gerekse Amerika için geçerlidir. Böyle bir durumda hareket için başka bir zemin de bulamayacaklardır; çünkü bir araya gelebilecekleri başka bir yer yoktur. Üniversitelerin tahrip edilmesini tüm hareketin çözülmesi izleyecektir.

Fakat tüm bunlar, eğitim sisteminin ya da araştırmaların sona ereceği anlamına gelmez. İkisi de çok farklı biçimde düzenlenebilir; uzmanlaşmaya dayalı eğitim-öğretim ve araştırma için çok farklı biçimler ve kurumlar her zaman düşünülebilir; ama o zaman artık üniversite öğrencileri olmayacaktır. Öğrenci özgürlüğünün gerçekte ne anlama geldiğini düşünmemiz lazım. Üniversiteler, yıllardan beri gençlerin *tüm toplumsal grupların ve zorunlulukların dışında durmasını* ve gerçekten özgür olmasını mümkün kılıyor. Eğer öğrenciler üniversitelere zarar verirse artık böyle bir şey söz konusu olmayacak ve dolayısıyla topluma karşı direniş de ortadan kalkacak. Bazı ülkelerde ve belli dönemlerde, öğrenciler bindikleri dalı kesmekte çok başarılı oldular. Bu da, sonuç olarak, cınnet hali ile ilgilidir. Böyle devam ederse, öğrenci hareketi sadece taleplerini elde edememekle kalmaz; kendi varlığının ilgasına da sebep olabilir.

A.R. • *Söyledikleriniz Avrupa'daki öğrenci hareketi için de geçerli mi?*

H.A. • Evet, bu pek çok öğrenci hareketi için geçerli. Bir kez daha hatırlatmak gerekirse, öğrenci hareketinin üniversitelere doğrudan bağımlı olmadığı ve büyük bir kitlenin desteğini aldığı Güney Amerika ve Doğu Avrupa ülkeleri bunun dışında tutulabilir.

A.R. • *Şiddet Üzerine çalışmanızda şöyle bir cümleniz var: "Üçüncü Dünya bir gerçeklik değil, bir ideolojidir." Bu bir hakaret gibi anlaşıyor. Üçüncü Dünya tabii ki bir gerçekliktir; üstelik Batı'nın sömürgeci güçleri ve daha sonra onlarla işbirliği yapan ABD'nin katkısıyla meydana gelen bir gerçeklik... Kapitalizmin ortaya çıkardığı bu gerçekliğin, gençliğin dünyanın her yanına yayılmış, genel öfkesinin de etkisiyle, yeni bir ideolojinin doğmasına yol açması pek şaşırtıcı olmasa gerek. Bana kalırsa asıl önemli olan nokta, bunun Yeni Solun bir ideolojisi olup*

olmadığından ziyade, bizatihi Üçüncü Dünyanın varlığının ve gerçekliğinin ilkin bu ideolojiyi mümkün kılmış olmasıdır.

Bu şaşırtıcı cümlemlerle Üçüncü Dünyanın gerçekliğini sorgulamayı mı amaçlıyorsunuz gerçekten? Belki de açıklığa kavuşturabileceğiniz bir yanlış anlama söz konusudur.

H.A. • En ufak bir yanlış anlaşılma yok. Daha önce de söylediğim gibi, Üçüncü Dünyanın gerçekten bir yanılsama veya ideoloji olduğunu düşünüyorum.

Afrika, Asya, Güney Amerika, tüm bunlar birer gerçekliktir. Eğer bu bölgeleri Avrupa ve Amerika ile kıyaslırsanız, (sadece belirli bir perspektiften) bu bölgelerin gelişmemiş olduğunu söylersiniz ve böylelikle de, bu durumun tüm bu ülkeler için can alıcı ortak payda olduğunu ortaya koyarsınız. Fakat bu ülkeler arasında aynı *olmayan* sayısız şeyin bulunduğu ve aralarındaki tek ortaklığın, dünyanın geri kalanıyla aralarındaki karşıtlık olduğunun üzerinden atarsınız. Bu da, önemli bir faktör olan azgelişmişliğin bir Avro-Amerikan önyargısı olduğu anlamına gelir. Her şey sadece bir bakış açısı sorunudur; burada mantıksal bir hata var. Bir Çinliye, Afrikalı Bantu kabilesinin bir üyesiyle tam olarak aynı dünyanın mensubu olduğunu söylemeyi deneyin; inanın bana, hayatınızın sürprizi ile karşılaşacaksınız. Bir Üçüncü Dünya olduğunu söylemekten açık bir politik çıkarı olanlar, şüphesiz ki, en altta bulunanlar, yani Afrika'daki zencilerdir. Onların durumunda bu anlaşılır bir şeydir; gerisi ise, laf güzaftır.

Yeni Sol, Üçüncü Dünya sloganını Eski Solun cephaneliğinden ödünç almıştır. Bu kavram, sömürgeci güçler ile sömürge ülkeleri birbirinden ayırmak için emperyalistler tarafından yapılan ayırmadan aktarılmıştır. Emperyalistlere göre Mısır, doğal olarak Hindistan'dan farksızdır; her ikisi de "tâbi ırklar" başlığı altına yerleştirilmiştir. Yeni Sol, bütün farklılıkları göz ardı eden bu emperyalist yaklaşımı sadece değer atfedilen kategorileri tersyüz ederek yeniden kullanıma sokmuştur. Hep aynı eski hikâye: Her slogana kapılmak, fenomenleri gerçekte oldukları gibi görmek konusundaki yetersizlik veya isteksizlik, fenomenlerle doğrudan ilgili olmayan kategorilere başvurarak onları sınıflandırmaya ve kavramsallaştırmaya çalışmak. Bütün bunlar teorik âcizliğin bir belirtisidir.

"Tüm sömürgelerin yerlileri veya tüm eski sömürgeler veya tüm azgelişmiş ülkeler, birleşin!" sloganı, uyarlandığı eski slogandan daha delice: "Dünyanın bütün işçileri, birleşin!"—ki bu slogan artık bütününü gözden düşmüştür. Ben, insanın tarihten pek fazla bir şey öğrenebileceği kanısında değilim, —çünkü tarih, bizi mütemadiyen yeni olanla yüz yüze getirir—ama yine de tarihten öğrenebileceğimiz bazı şeyler vardır. Beni bunca kuşkuya düşüren, bu neslin gerçekleri olduğu şekliyle idrak ettiğini ve bunlar üzerine kafa patlattığını göremiyor oluşumdur.

A.R. • Marksist filozoflar ve tarihçiler, kelimenin en geniş anlamıyla, insanlığın tarihsel gelişiminin bu aşamasında gelecek için sadece iki seçenek olduğunu düşünüyorlar: Kapitalizm ya da sosyalizm. Siz başka bir seçenek olduğunu düşünüyor musunuz?

H.A. • Ne tarihte böyle seçenekler olduğunu, ne de bizi hangi sürprizlerin beklediğini bilebileceğimizi düşünüyorum. Gelin, “insanlığın tarihsel gelişimi” gibi büyük laflardan hiç bahsetmeyelim—çok muhtemel ki, tarih, ne ilk olasılığa ne de ikincisine tekabül eden bambaşka bir yol izleyecek. Gelin, tarihin bizi şaşırtacağını umalım.

Fakat yine de bahsettiğiniz seçeneklere tarihsel açıdan bir göz atalım: Her şey, kimsenin planlamadığı ve öngörmediği bir ekonomik sistemle, kapitalizmle başladı. Genel olarak bilindiği gibi bu sistem, ortaya çıkışını tarih boyunca benzeri görülmemiş, askeri işgal olmaksızın gerçekleşen muazzam bir mülksüzleştirme sürecine borçludur. Mülksüzleştirme, ilkel sermaye birikimi; kapitalizmin ortaya çıkmasına sebep olan ve gelişmesine adım adım yön veren yasadır. İnsanların sosyalizm derken tam olarak neyi kastettiğini bilmiyorum. Fakat Rusya’da gerçekten neler yaşandığına bakarsanız, mülksüzleştirme sürecinin orada daha da ileriye götürüldüğünü görebilirsiniz. Öte yandan modern kapitalist ülkelerde de çok benzer bir şeyin sürmekte olduğunu gözlemleyebilirsiniz. Eski mülksüzleştirme süreci âdeta yeniden başlamış gibi: Yüksek vergilendirme, paranın değerinin *de facto* düşürülmesi, durgunlukla birlikte ilerleyen enflasyon... Bunlar, görece daha yumuşak mülksüzleştirme biçimlerinden başka ne olabilir ki?

Bu mülksüzleştirme sürecinin, yaşamı tamamen dayanılmaz olma noktasına getirmesini sürekli olarak engelleyen politik ve yasal sınırlamalar sadece Batı ülkelerinde bulunuyor. Rusya’da ise, şüphesiz ki sosyalizm değil, devlet sosyalizmi var; ki bu da, devlet kapitalizmi diye bir şey olsaydı, onunla aynı anlama gelecek olan şeydir; diğer bir deyişle, toptan mülksüzleştirme. Özel mülkiyeti koruyan politik ve yasal güvencelerin tamamı yok olduğunda, bu toptan mülksüzleştirme sistemi ortaya çıkar. Örneğin Rusya’da, bir grup insan çok yüksek bir yaşam standardının keyfini sürüyor. Tek sorun şu ki, bu kişiler kullanabildikleri şeylere—arabalar, yazlık evler, pahalı mobilyalar, şoförlerin kullandığı limuzinler vesaire—aslında sahip değiller; devlet bütün her şeye ansızın el koyabilir. Rusya’da kimse, yönetici güçlerle yaşanacak bir sürtüşme sonucunda, bir gecede çalışma hakkı bile olmayan bir dilenciye dönüştürülemeyecek kadar zengin değil. İnsanların bütün gerçekleri anlatmaya başladığı günümüz Sovyet edebiyatına şöyle bir göz atmak, bu sistemin yol açtığı berbat sonuçları bütün ekonomik ve politik teorilerden çok daha çarpıcı bir şekilde açığa vuracaktır.

Tüm deneyimlerimiz—ideolojilerden ve teorilerden farklı olarak—, kapitalizmin yükselişi ile başlayan mülksüzleştirme sürecinin üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla sona ermediğini göstermektedir. Sadece, ekonomik güçlerden ve onların işleyiş mantığından bağımsız olan yasal ve politik kurumlar, bu sürecin son derece yıkıcı sonuçlarını denetleyebilir ve kontrol altına alabilir. Bu politik denetim mekanizmaları, kendilerini ister sosyalist isterse kapitalist olarak tanımlasınlar, en iyi biçimde “refah devleti” olarak adlandırılan ülkelerde işlemektedir. Özgürlüğü koruyan, ekonomik ve politik güçlerin ayrılmasıdır; veya Marksist terimlerle ifade edersek, devletin ve onun anayasasının üstyapı kurumları olmamasıdır.

Batı’nın “kapitalist” denen ülkelerinde bizi koruyan kapitalizm değil, büyük sermayeli şirketlerin yöneticilerinin, çalışanlarının mahremiyetini ihlal etme hayalinin gerçekleşmesini engelleyen yasal sistemdir. Fakat bu hayal, devletin kendisinin işveren olması durumunda gerçekleşir. Amerika’da devlet memurluğuna kabul sisteminin (*clearance system*) özel yaşama saygı göstermediği bir sır değildir. Devlete bağlı bazı kurumların son dönemde tüm evlere gizli dinleme cihazı koyma hevesinde olması, devletin bütün yurttaşları potansiyel devlet memuru gibi görme arzusunda olduğunun bir göstergesidir. Bu bir mülksüzleştirme girişiminden başka ne olabilir ki? Devlet, kendisini, yurttaşların evlerinin bir çeşit ortağı olarak görmektedir. Rusya’da ise, duvarlara fiyakalı aletler koymaya gerek yoktur; zira her halükârda her evde bir casus yaşamaktadır.

Eğer bütün bunları Marksist bir bakış açısından yorumlasaydım, şöyle derdim: Mülksüzleştirme, modern üretimin belki de gerçekten ayrılmaz bir parçasıdır ve sosyalizm, Marx’ın da inandığı gibi, kapitalizm tarafından başlatılan sanayi toplumunun kaçınılmaz sonucundan başka bir şey değildir. O zaman asıl soru, bu süreci kontrol altında tutmak için ne yapmamız gerektiği olacaktır; ki böylece o sistem, hangi ad altında olursa olsun, Doğu’daki gibi bir ucubeye dönüşerek yozlaşmasın. Yugoslavya ve hatta Doğu Almanya gibi “komünist” olarak adlandırılan bazı ülkelerde, ekonomideki denetimi kaldırma ve onu yerinden yönetme gibi bazı girişimler mevcuttur. Merkezileşmede ve işçilerin köleleştirilmesinde belli bir dereceye ulaşıldığı anda—bereket versin ki—üretim için oldukça pahalıya mal olan mülksüzleştirme sürecinin en korkunç sonuçlarını önlemek için oldukça esaslı ödünler verilmektedir.

Temelde sorun, modern ekonominin en insanlık dışı koşullarında bile, bir kişinin ne kadar mülkiyete ve hangi haklara sahip olduğudur. Fakat kimse bana, işçilerin “kendi fabrikalarına sahip olma”sından dem vurmaya kalkmasın. Bir an düşünürseniz, kolektif mülkiyet kendi içinde çelişkili bir terimdir. Mülkiyet, bana ait olandır; sahip olma, tanımı gereği, kendim ile ilişkilidir. Başka insanların üretim araçları elbette benim olamaz; onlar üçüncü bir otorite tarafından kontrol ediliyor olabilirler, ki bu da kimseye ait olmadıkları

anlamına gelir. Ekonomik alandaki gücü gerçekten bağımsız bir yargı organı tarafından denetlenip sınırlanmadıkça, en kötü mülkiyet sahibi devlettir. Bugün bizim sorunumuz mülksüzleştirilenleri mülksüzleştirmek değil, kapitalist ve sosyalist sistemlerdeki sanayi toplumlarında mülksüzleştirilen kitlelerin yeniden mülkiyet edinebilmesi için gereken düzenlemeleri yapmaktır. Sadece bu nedenle bile, sosyalizm ve kapitalizmden oluşan iki seçenek düşünmek aldattıcıdır—yalnızca saf halleriyle zaten hiçbir yerde varolmadıkları için değil, karşımızda farklı kıyafetler giyen ikizler olması nedeniyle de.

Aynı duruma, daha iyi bir sonuç ortaya koymayan başka bir açıdan, bizzat ezilenler açısından da bakılabilir. Bu bağlamda, kapitalizmin zümrelerin, meslek birliklerinin, loncaların ve bütün feodal toplum yapısının varlığına son verdiği belirtilmelidir. Birey ve mülkiyeti için tam bir güvence değilse bile belli bir koruma sağlayan bütün kolektif grupları ortadan kaldırdı. Bunun yerine, temelde sömürenler ve sömürülenler ekseninde işleyen ikili yapıyı, “sınıflar”ı koydu. İşçi sınıfı, bir sınıf ve kolektif olduğu için, hem bireye belli bir güvence sağladı hem de, daha sonrasında, örgütlenmeyi başarabildiği ölçüde kendi hakları için mücadele etmesini ve kazanımlarını korumasını bildi. Bugün en önemli ayrım sosyalist ve kapitalist ülkeler arasında değil; İsveç ve Amerika gibi bu hakları tanıyan ülkelerle Franco İspanya’sı ve Sovyet Rusya gibi bu hakları tanımayan ülkeler arasındadır.

Peki, saf biçimiyle ele alındığında sosyalizm veya komünizm ne yaptı? Sosyalizm [ya da komünizm], işçi sınıfı ile birlikte onun bütün kurumlarını, sendikalarını, partilerini ve haklarını—toplu görüşmeler, grevler, işsizlik sigortası, sosyal güvenlik—ortadan kaldırdı. Bu rejimlerin tüm bunların yerine sunduğu ise, fabrikaların—bir sınıf olarak çoktan ortadan kalkmış olan—işçi sınıfının ortak malı olduğu yanılması ve işsizlik sona erdiği için işsizlik sigortasına gerek olmadığı yalanıydı. Özünde sosyalizm, kapitalizmin başlattığı süreci sadece devam ettirdi ve doruk noktasına vardırdı. Sosyalizm neden bir çare olsun ki?

A.R. • Marksist entelektüeller, sürüp giden yabancılaşmaya rağmen, sosyalizmin kendi gücüyle daima yenilenebileceğini sık sık vurguluyorlar. Bu yenilenmenin ideal bir örneği olarak da, Çekoslovak modelini, yani demokratik sosyalizmi gösteriyorlar.

Sovyetler Birliği ve Sovyet hegemonyasındaki bölgelerde giderek artan silahlanmayı göz önüne aldığınızda, Çekoslovak veya Yugoslav modelleri ile anılan Doğu’daki demokratik sosyalizm girişimlerinin başarı şansını nasıl görüyorsunuz?

H.A. • İlk cümleinizde söylediğiniz bir şey beni gerçekten hayrete düşürdü. Stalin yönetimini bir “yabancılaşma” olarak adlandırmak, bana göre sadece

gerçekleri değil, bazı tüyler ürpertici suçları da örtbas etmek için kullanılan hafifletici bir tabir. Bu jargonun gerçekleri nasıl çarpıttığına dikkatinizi çekmek için vurguluyorum bunu: Stalin yönetimini “yabancılaşma” olarak nitelemek, bir suçtan daha aşağı kalır bir şey değil.

Ekonomik sistemler ve “modeller” konusuna gelince, büyük güçlerin küçük ülkeleri rahat bırakması halinde çeşitli yerlerdeki tüm denemelerin zamanla ortaya yeni bir şeyler çıkaracağını söyleyebiliriz. Bu yeni yapının nasıl bir şey olacağını, ekonomi gibi büyük ölçüde uygulamaya dayanan bir alanda önceden kestirebilmek pek mümkün değil. Fakat bu ülkelerde öncelikle mülkiyet konusunda bazı denemeler yapılacağını öngörebiliriz. Edinebildiğim çok sınırlı bilgi ve izlenime dayanarak, Doğu Almanya ve Yugoslavya’da bu denemelerin yapıldığını ve ilginç sonuçlar ortaya çıkardığını söyleyebilirim.

Doğu Almanya’da, hiç de sosyalizmi esas almayan ve değerini Danimarka’da ve İsrail’de kanıtlamış bir tür kooperatif sistem, “sosyalist” ekonomik sistem içerisinde oturtuldu ve çalışır hale getirildi. Yugoslavya’daki fabrikalarda ise, Lenin’in “Tüm iktidar *sovyetlere*” sözüne rağmen, Ortodoks sosyalizmin veya komünist öğretinin hiçbir zaman bir parçası haline gelmemiş eski “işçi konseyleri”nin yeni bir versiyonu olan “öz-yönetim sistemi” var (Devrimci parti ve ideolojilerin değil de, bizzatihi devrimlerin tek gerçek sonucu olarak ortaya çıkan konseyler, Komünist Parti ve bizzat Lenin tarafından acımasızca yok edilmişti).

Bu denemelerin hiçbirisi meşru mülkiyet hakkını yeniden tanımlamak konusunda yeterince tatmin edici olmasa da, bu doğrultuda adımlar atıldığını söyleyebiliriz. Doğu Alman kooperatifleri, üretim araçları ve bölüşüm konusunda özel mülkiyet ile ortak mülkiyet (*joint property*) gereksinimini uzlaştıarak; işçi konseyleri de, özel mülkiyetin güvence altına alınması yerine iş güvencesinin sağlanması ile bu yönde bir değişimin öncüsü oldular. İşçilerin, her iki örnekte de, atomize bireyler olmaktan kurtularak, bir sınıfa mensupluğu telafi eder bir tarzda, yeni bir kolektifin, yani bir kooperatifin veya fabrika konseyinin parçası haline geldiğine tanık oluyoruz.

Deneme ve reformlar hakkında da bir soru yöneltmişsiniz. Bunların, ekonomik sistemlerle hiçbir ilgisi olduğunu sanmıyorum; fakat ekonomik sistemler elbette insanları özgürlüklerinden yoksun bırakmak için kullanılmamalı. Muhalefetteki insanlara “iş verilmediğinde” veya devletin, yaşam koşulları çok dayanılmaz bir hal aldığı ve kıtlık baş gösterdiğinden, halkın büyük bir kesiminin rızasını rahatlıkla “satın alabildiği” zaman tam da böyle bir durumla karşılaşırız. Doğu Avrupa’daki insanlar özgürlüğü, sivil hakları ve yasal güvenceleri önemsiyorlar. Bütün bunlar, insanların diledikleri gibi konuşabilmesinin, yazabilmesinin ve görüşlerini özgürce yayımlayabilmesinin koşullarıdır. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya yeni bir “ekonomik model”e geçmeyi denediği için değil, bu geçişle birlikte gerçekleştireceği *politik* reformlar nedeniyle bu

ülkeye müdahale etti. Tüm uydu devletlerde olduğu gibi Doğu Almanya'daki insanlar Sovyetler Birliği'ndekilerden daha iyi koşullarda yaşıyor ve hatta yakın bir zamanda muhtemelen Batı Almanya'dakilerden de daha yüksek bir yaşam standardına erişebilirler; fakat bu, Sovyetler Birliği'nin bu ülkeye müdahalesine neden olmadı. O halde "tek" fark, bazı ülkelerde insanların istediklerini söyleyebilmesi ve bazı sınırlar içinde kalmak kaydıyla da yapabilmesi; diğer bazı ülkelerde ise bunun mümkün olmamasıdır. *Bunun* herkes için muazzam bir fark yarattığına emin olabilirsiniz.

Sovyetler Birliği'nin bu ekonomik denemelerin bir özgürlük mücadelesine eklemlendiği ülkeleri vurmasında bir çıkarı vardır. Çekoslovakya'da yaşananların asıl nedeninin bu olduğuna hiç şüphe yok. Doğu Almanya'da böyle bir durum söz konusu olmadığı için benzer bir müdahaleye gerek görülmemiştir. Ulbricht iktidarı sırasında ekonomik tavizler arttıkça, Demokratik Alman Cumhuriyeti giderek ideolojik açıdan daha fazla tiranlığa kaymıştır.

Ayrıca Sovyetler Birliği, ne zaman uydu devletlerden birinin Varşova Paktı'ndan ayrılmasından korksa, bu ülkeye müdahale etme gereği duymaktadır. Çekoslovakya'nın buna kalkışıp kalkışmadığından tam olarak emin değilim; fakat böyle bir şüphe yaratmış olabileceği kanısındayım. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'ya askeri müdahalede bulunacağını sanmıyorum. Yugoslavya'da büyük bir askeri direniş ile karşılaşabilir ve Sovyetler Birliği şu anda böyle bir direnişi göze alamaz. Büyük güç olmak, ne size ilelebet bahşedilmiş dokunulmaz bir haktır, ne de her zaman dilediğiniz gibi davranabileceğiniz anlamına gelir.

A.R. • Bugün insanlığın geleceğine ilişkin en ciddi seçenek olarak görülen sosyalizmin hayata geçirilebileceğini düşünüyor musunuz?

H.A. • Doğal olarak bu, daha önce de vurguladığım gibi, sosyalizmden ne anladığımıza bağlı. Marx bile somut anlamda onunla neyi kastettiği hususunda pek emin değildi.

A.R. • İzninizle sözünüzü keseceğim. Kastettiğim şey, daha önce de belirttiğim gibi, Çekoslovak veya Yugoslav modeli bir ruha bürünmüş bir sosyalizmdi.

H.A. • Öyleyse siz, bugün "sosyalist hümanizm" olarak adlandırılan perspektifi kastediyorsunuz. Bu yeni slogan, "kapitalist" sisteme müracaat etmeden, sosyalizmin neden olduğu tüm insani yıkımı telafi etme çabasından başka bir anlam taşımamaktadır. Gerçi Yugoslavya'daki serbest pazar ekonomisine geçiş eğilimini, gerek Sovyetler Birliği gerekse sosyalizme iman eden hemen herkes, önünde sonunda kapitalizme teslimiyetin belirtisi olarak yorumlayacaktır.

Kabataslak ifade edecek olursak, sosyalist olsun veya olmasın, farklı denemelere girişen tüm küçük devletlere bir şans vermemiz gerektiğini düşünüyorum; fakat büyük güçlere ilişkin ciddi şüphelerim var. Bu kitle toplumları, yönetilememeleri bir yana, tamamen raydan çıkmış gibi görünüyorlar. Fakat eğer Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın örnek alınacak bir model sunduğunu düşünüyorsanız, tabii ki bu modelin bir şansı olduğunu söyleyebiliriz. Belki bu örneklerle, devrimin nüfusun yüzde ellisinin yerinden edilmesiyle, yani büyük bir felaketle sonlandığı Stalin rejiminden farklı bir rota izleyen [devrimin hiçbir şekilde böyle büyük bir felaketle karşılaşmadığı] Romanya ve Macaristan da eklenebilir. Tüm bu ülkelerde çoktan başlamış olan reform gayretlerini, diktatörlüğün feci etkilerinden kurtulma ve ekonomik sorunları bağımsızca ve makul bir şekilde çözme girişimini durdurmak artık çok zor.

Hesaba katmamız gereken başka bir konu daha var. Sovyetler Birliği ve, farklı derecelerde de olsa, onun uydu devletleri ulus-devlet değil; bilakis, çeşitli milliyetlerden oluşuyorlar. Bu ülkelerin hemen hepsinde baskın milliyet diktatörlüğü elinde tutuyor ve dolayısıyla iktidara karşı herhangi bir muhalefet, ulusal bir kurtuluş hareketine dönüşme riskini her zaman içinde barındırıyor. Bu, özellikle, sadece bir rejim değişikliğinden değil, Rus İmparatorluğu'nun çökmesinden de ürken Rus diktatörleri tarafından yönetilen Sovyetler Birliği için geçerli olan bir durum.

Böyle bir kaygının sosyalizmle uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını, şimdi ve her zaman, düpedüz güç siyasetinin bir tezahürü olduğunu biliyoruz. Sovyetler Birliği'nin her şeyden önce kendi içindeki muhalefetten, hem entelektüellerin hem de farklı milliyetlerin muhalefetinden endişelendiği için Çekoslovakya'ya müdahale ettiği kanısındayım. Prag Baharı sırasında Slovaklara ciddi tavizler verildiği ve daha sonra Rusya'nın etkisiyle bunların geri alındığı unutulmamalıdır. Ademimerkeziyete yönelen her girişim Moskova'yı tedirgin ediyor. Yeni bir model, sadece ekonomik veya entelektüel sorunların daha insancıl bir biçimde ele alınması olarak değil, aynı zamanda Rus İmparatorluğu'nu dağıtmaya yönelik bir tehdit olarak görülüyor.

A.R. • Sanırım Sovyet liderlerinin özellikle entelektüellerin muhalefeti karşısında duydukları kaygı, müdahaleler açısından önemli bir rol oynuyor. Unutulmamalı ki, bu muhalefet bugünlerde hemen her alanda hissedilir hale geldi. Genç entelektüeller tarafından gerek yasal yollardan, gerekse varlığından herkesin haberdar olduğu yeraltı gazeteleri ve benzeri araçların kullanıldığı yasal olmayan yollardan yürütülen bir sivil haklar hareketi bile var.

H.A. • Evet, bunun farkındayım ve tabii ki Sovyetler Birliği'nin liderleri bu durumdan son derece tedirginler. Bu hareketin başarıya ulaşması ve entelektüel-

ler arası bir etkinlik olmaktan çıkarak halka yayılması durumunda, Ukraynalıların veya daha önce korkunç bir muamele gören Tatarların bir kez daha kendilerine ait bir devlet talep edebileceklerinden tedirginlik duyuyorlar. Bu nedenle Sovyetler Birliği'ndeki yöneticiler, uydu ülkelerdeki yöneticilerden daha sallantılı bir durumdalar. Benzer biçimde, Yugoslavya'da Tito'nun da "kapitalizm" denen şeyden değil, milliyetler sorunundan korktuğuna şahit oluyoruz.

A.R. • Eleştirdiği sisteme bir alternatif olarak herhangi bir kapitalizm biçimi hiçbir zaman öne sürmeyen Doğu'daki reform hareketi—sadece sıkça anılan Çekoslovak modelini değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nde demokratikleşmeyi savunan Sovyet entelektüellerinin muhtelif yayınlarını ve bu alandaki benzer gösterileri de kastediyorum—hakkında neler söyleyebilirsiniz?

H.A. • Ne sosyalizmin kapitalizmin panzehiri, ne de kapitalizmin sosyalizmin panzehiri veya alternatifi olabileceği konusunda bu entelektüellerle kesinlikle aynı fikirde olduğumu söyleyebilirim. Fakat bunun üzerinde durmayacağım. Münakaşa konusu yalnızca ekonomik sistem olmamıştır hiçbir zaman. Diktatörlüğün ekonomik kalkınmayı engellediği veya yavaşlattığı zamanlarda, ekonomik sistem sorununun tartışmaya dahil olduğunu düşünüyorum. Asıl tartışma çoğunlukla politiktir: Nasıl bir devlet, nasıl bir anayasa, nasıl bir yasama sistemi tesis edileceğiyle ve ifade özgürlüğü için ne tür tedbirler alınacağıyla; dolayısıyla, Batı'daki şaşkın çocuklarımızın "burjuva özgürlüğü" olarak adlandırdığı özgürlüklerle ilgilidir.

Bu kabul edilebilir bir yaklaşım değil. İster "burjuva" isterse "komünist" bir devletin yasalarınca korunsun; özgürlük, özgürlüktür. Komünist devletlerin günümüzde sivil haklara saygı göstermiyor ve ifade ve toplanma özgürlüğünü güvence altına almıyor oluşu, bu hak ve özgürlüklerin "burjuva" hak ve özgürlükleri olduğu anlamına gelmez. "Burjuva özgürlüğü", çoğunlukla ve çok yanlış bir şekilde, insanın kendisine yetenden daha fazla para kazanması özgürlüğü ile özdeşleştiriliyor; zira para kazanmak, kişinin muazzam bir zenginlik elde edebilmesinin pekâlâ mümkün olduğu Doğu'da da kabul gören tek "özgürlük" tür. Jargonu artık bir kenara bırakıp daha makul bir dille konuşursak; zengin ile fakir arasındaki gelir farkı, başka birçok ülkeyle, hatta birkaç bin multimilyoneri dışarıda bırakırsak ABD ile bile karşılaştırıldığında, Doğu'da çok daha fazladır.

Yine de, asıl mesele bu değildir. Tekrar vurguluyorum: Asıl mesele, benim istediğim şeyi ifade edip edemediğim, yayımlayıp yayımlayamadığım; komşunun bana karşı casusluk edip etmediğidir. Özgürlük, her zaman, aykırı olma ve muhalefet etme özgürlüğünü içinde barındırır. Hitler ve Stalin'den önce hiçbir yönetici evet deme özgürlüğüne cephe almamıştır. Hitler, Yahudileri ve

Çingeneleri rıza gösterme hakkından mahrum bırakmıştır; Stalin ise, bugün evet diyebilenlerin yarın da hayır diyebileceklerini düşünerek belki de, kendisinin en ateşli destekçilerinin kafalarını uçuran tek diktatör olmuştur. Onlardan önce hiç bir tiran bu kadar ileri gitmemiştir ve bunun bedeli de henüz ödenmemiştir.

Sovyetler Birliği'ninki de dahil olmak üzere, bu sistemlerin hiçbirisi henüz tam anlamıyla totaliter değildir. Gerçi, örneğin Çin'i değerlendirebilecek bir konumda olmadığımı da belirtmeliyim. Şu anda sadece itaat etmeyen ve muhalefet edenler dışlanmaktadır; ama bu durum, orada herhangi bir anlamda özgürlük olduğunu göstermez. Oysa muhalif güçlerin haklı olarak peşinde oldukları, tam anlamıyla temel hakların garanti altına alınması ve politik özgürlüktür.

A.R. • Thomas Mann'ın "Bolşevizm karşıtlığı zamanımızın en büyük aptallığıdır" ifadesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

H.A. • Zamanımızda absürd olan bir sürü şey var ve bunlardan birini en başa yerleştirmek zor. Daha ciddi konuşmak gerekirse, bir teori ve bir—izm olarak Bolşevizm karşıtlığı eski komünistlerin buluşudur. Burada eski Bolşevikler veya komünistlerden ziyade, bir zamanlar "inanın" ve sonra birdenbire Bay Stalin'in hayal kırıklığına uğrattıklarını kastediyorum. Bir başka deyişle bu insanlar, gerçekte devrimci ya da politik angajmanı olanlar değil; kendilerinin de ifade etmiş olduğu gibi, bir tanrıyı kaybeden ve onun yerine yeni bir tanrının ve dolayısıyla da karşıt olanın, yeni bir şeytanın arayışına girişenlerdir. Bu da aynı şablonun tersyüz edilmesinden başka bir şey değildir.

Bu insanların zihniyetinin değiştiğini, inanç peşinde koşmak yerine gerçekleri görmeye başladıklarını, onları hesaba kattıklarını ve bir şeyleri değiştirmek için uğraştıklarını söylemek yanlış olacaktır. Bolşevizm karşıtlarının Doğu'yu şeytan ilan etmesi de, Bolşeviklerin Amerika'nın şeytan olduğunu söylemesi de, düşünce alışkanlıklarının işleyişi bağlamında aynı kapıya çıkar. Zihniyet aynıdır. Böyle bir bakış her şeyi siyah ve beyaz görür. Fakat bu, gerçekliğe tekabül edemez. Eğer bir kişi, bir çağın tüm politik renklerini tanımıyor, farklı ülkelerdeki temel koşullar, muhtelif gelişme düzeyleri, gelenekler, üretim biçimleri ve seviyeleri, teknoloji ve zihniyet arasındaki ayrımları yapmıyorsa, o zaman bu alanda nasıl hareket edeceğini ve nasıl bir yol izlemesi gerektiğini basitçe bilmiyor demektir. Böyle bir insan, gözlerinin önünde sadece tek bir şey, yalın kat bir karanlık kalana dek dünyayı küçük parçalara bölmeye çalışmaktan başka bir şey yapmıyor gibidir.

A.R. • Şiddet Üzerine'nin sonunda hepimizin, "iktidarın her azalışının şiddete açık davetiye çıkardığını; çünkü iktidara sahip olanların ve onun ellerinden kay-

dığını görenlerin... iktidarın yerine şiddeti koymaktan kendilerini alamadıklarını bilmemiz gerektiğini” ya da bildiğimizi söylüyorsunuz. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki mevcut politik durum göz önüne alındığında, bu ağır cümle ne anlama geliyor?

H.A. • Büyük güçlerin iktidar kaybından biraz önce bahsetmiştim. Bu tam olarak ne anlam ifade etmektedir? Temsil sistemine göre yönetilen tüm cumhuriyetlerde iktidar, bazı kişileri kendi yerine hareket etmesi ve kendisini temsil etmesi için yetkiyle donatan halkta bulunmaktadır. Dolayısıyla iktidar kaybı, halkın kendi temsilcilerine, yetkilerle donatılan bu seçilmiş memurlara gösterdiği rızanın geri alındığı anlamına gelir.

Yetkilerle donatılanlar, doğal olarak kendilerini güçlü hissederek ve iktidarı yaratan temelin halk tarafından geri alınması durumunda bile güçlülük hissi sürer. Amerika’da yaşanan budur ve hiç şüphesiz sadece bu ülkeye özgü bir durum da değildir. Bu durumun, halkın bölünmüş olmasıyla hiçbir alakası yoktur; daha ziyade, “sistem” denen şeye olan güvenin eriyip gittiğinin ifadesidir. Sistemin sürdürülebilmesi adına, yetkilerle donatılmış olanlar egemen gibi davranmaya ve kuvvete başvurmaya başlamıştır. Halkın rızasını kuvvetle ikame etmeye meyletmişlerdir; öyle ki, dönüm noktası olan da budur.

Bu durum, günümüzde Amerika’da nasıl bir hal almıştır? Bu sürecin nasıl işlemekte olduğu muhtelif örneklerle gösterilebilir; fakat ben Amerikan halkını sadece bölmekle kalmayan, daha önemlisi bir güven ve dolayısıyla da iktidar kaybına yol açan Vietnam’daki savaşı örneği üzerinden bir değerlendirme yapmak istiyorum. Açıkça ifade etmek gerekirse bu savaş, bir “güven boşluğu”na yol açtı. Bu, yönetenlerle hemfikir olup olmamanın çok ötesinde, iktidardakilere artık inanılmadığı anlamına gelmektedir. Avrupa’da politikacılara asla inanılmadığını, hatta politikacıların yalan söylemesinin işlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunun genel kabul gördüğünü biliyorum. Fakat Amerika’da durum böyle değildi.

Elbette, belli politik teamüller icabı saklanması gereken devlet sırları hep olmuştur. Gerçek, birçok zaman dile getirilmez; ama bu yalan söylendiği anlamına da gelmez. Bildiğiniz gibi, ilan edilmemiş bir savaşta başkana tam yetki veren Tonkin Körfezi Önergesi, mevcut durumun tamamen çarpıtılarak Kongreye sunulması sonucunda kabul edildi. Bu olay, Johnson’a başkanlığa mal oldu. Ayrıca Senatodaki muhalefetin böylesine sert oluşu da, bu olaya değinmeksizin çok zor açıklanabilir. O zamandan beri, geniş çevrelerde Vietnam Savaşı yasa dışı olarak görülmektedir—sadece özel anlamda insanlık dışı veya ahlaka aykırı değil, *yasa dışı* da. Avrupa’yla karşılaştırıldığında, Amerika’da yalanın başka bir ağırlığı var.

A.R. • Bununla birlikte, Amerikan işçi sınıfında, Birleşmiş Devletlerin Vietnam'daki varlığını destekleme amacına yönelik çok güçlü bir ajitasyon var. Böyle bir tepki bahsettiğiniz bağlamda nasıl açıklanabilir?

H.A. • Savaşa karşı muhalefet ilk olarak üniversitelerden ve özellikle de sivil haklar hareketi ile ilişkisi olan öğrenci gruplarından geldi. Bu muhalefetin başlangıçtan beri hedef aldığı "sistem" in en sadık destekçileri ise alt gelir gruplarından gelen işçilerdir (Wall Street'te "kapitalist" olarak anılanlar hükümete karşı gösteri yaparken, inşaat işçileri hükümeti destekleyen gösteriler düzenlemiştir). Bu konuda, savaş sorunundan çok ırk meselesi belirleyici bir rol oynamıştır.

Zencilerin üst gelir gruplarına entegre olması, ülkenin doğusunda ve kuzeyinde pek ciddi bir zorlukla karşılaşmamıştı. Bugün, bu sorun hemen her yerde tamamen aşılmıştır. Siyah kiracıların da sarı (özellikle komşu olarak her yerde tercih edilen Çinliler) veya beyaz ırktan olanlarla aynı üst gelir grubuna mensup olmaları durumunda, görece yüksek kiralara sahip konut bölgeleri entegre edilebilir. Başarılı siyah işadamlarının sayısının azlığı nedeniyle, doktor, avukat, akademisyen, sanatçı, yazar gibi daha ziyade akademik ve serbest meslek alanlarında çalışan siyahların entegrasyon sorununu aşabildiğini söyleyebiliriz.

Siyahların, orta-orta ve alt-orta sınıfa ve özellikle alt-orta sınıfın üst seviyesinden işçilere entegrasyonu ise tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Bu, aslında, yalnızca alt-orta sınıfın "gericiliği"nden kaynaklanmamaktadır. Daha önemlisi, alt-orta sınıfın "zenci sorunu" ile ilgili tüm bu reformların kendi aleyhine işleyeceğine inanmasıdır. Eğitim sisteminde yaşananlar bu duruma çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Amerika'da liseler de dahil olmak üzere bütün devlet okulları ücretsizdir. Bu okullar ne kadar iyi olursa, alt sınıflardan öğrencilerin yüksekokul ve üniversiteye girme, dolayısıyla kendi toplumsal konumlarını iyileştirebilme şansı da o kadar artacaktır. Büyük şehirlerde bu devlet okulu sistemi, oldukça kalabalık ve neredeyse sadece siyah *lumpen proletaryanın* ağırlığı altında, birkaç örnek dışında, ezilip çökmüştür. Çocukların okuma yazma dahi öğrenmeden on iki yıl devam ettiği bu kurumları okul diye nitelendirmek neredeyse imkânsız. Eğer entegrasyon politikaları sonucunda kentin bir bölümü siyah mahallesi haline gelirse, o zaman okullar boşalır, sokaklar çocuklarla dolup taşar, bu çocuklar şiddete de meyleden başıboş yaşayışa alışırlar ve söz konusu bölge tam bir çöküntü alanına, bir kenar mahalleye dönüşür. Siyahlar dışında bu durumdan zarar gören diğer gruplar ise, fakir olmamakla birlikte ne başka bir semte taşınacak, ne de çocuklarını pahalı özel okullara gönderecek kadar varlıklı olan İtalyanlar, İrlandalılar, Polonyalılar ve diğer etnik gruplardır.

Üst sınıflar, çocukları için büyük fedakârlıklardan kaçınmayarak, böyle bir şeyi pekâlâ yapabilirler. İnsanlar, çok yakında New York'un sadece çok zenginlerin ve çok yoksulların yaşayabilecekleri bir yer olacağını söylerken tamamen haklılar. Neredeyse tüm beyazlar, fırsat bulabildikleri takdirde çocuklarını iyi bir eğitim veren özel okullara veya Katolik cemaat okullarına göndermektedir. Yüksek gelir düzeyine sahip siyahlar da bunu yapabilirler. Fakat işçi sınıfının veya alt-orta sınıfın böyle bir şey yapması olanaksızdır. Bu insanları asıl öfkeliendiren şey, sonuçlarını kendilerinin hissedemediği yasaları orta sınıf liberalerin Kongreden geçiriyor oluşudur. Liberaller devlet okullarının birleştirilmesini, mahalle okullarının kapatılmasını, başıboş bırakılıp ihmal edilen çok sayıda siyahi çocuğun kenar mahallelerden servislerle alınarak beyaz mahallelerde bulunan okullara getirilmesini, mahallelerin zorunlu entegrasyonunu talep ediyorlar. Kendileri ise, çocuklarını özel okullara göndermeyi ve banliyölere taşınmayı tercih ediyorlar; ki böyle bir şeyi ancak, belli bir gelir düzeyinin üzerinde olanlar gerçekleştirebilir.

Tüm bunlara, diğer ülkelerde de var olan başka bir etken eklenmelidir. Marx, proletaryanın ülkesinin olmadığını söylediye de, bu görüşün proletarya tarafından hiçbir zaman benimsenmediği bilinir. Alt toplumsal sınıflar milliyetçiliğe, şovenizme ve emperyalist politikalara son derece teşnedir. Sivil haklar hareketindeki "siyahlar" ile "beyazlar" arasındaki tek ciddi bölünme savaş konusunda olmuştur: Siyah liderler Vietnam'daki savaşa karşı gösteri yapmak konusunda son derece yavaş ve gönülsüzken; iyi orta sınıf evlerden gelen beyaz öğrenciler derhal savaş karşıtı harekete katılmışlardır. Bu, Martin Luther King için bile geçerlidir. Ordunun alt toplumsal sınıflara eğitim ve meslek kazandırma konusunda sunduğu belli fırsatlar da, şüphesiz ki bu konuda bir rol oynamaktadır.

A.R. • Batı Almanya'daki Yeni Solu, başka şeylerin yanı sıra, "hem Alman dış politikasının can alıcı meselelerinden biri, hem de Hitler rejiminin çöküşünden bu yana Alman milliyetçiliği için en önemli dayanak noktası olan Oder-Neisse Hattı'nın tanınması konusuna ciddi anlamda hiç ilgi göstermediği" için de eleştiriyorsunuz. Bu uzlaşmaz tavrınızın savunulabileceği konusunda benim bazı şüphelerim var; zira Alman Yeni Solu, Oder-Neisse Hattı'nın tanınması konusunda Bonn'a olduğu kadar, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne de baskı yapıyor. Fakat Yeni Sol nüfusun büyük bölümünden yalıtılmış ve bu teorik taleplere pratik politik gerçeklik sağlamak için bir güç ortaya koyabilecek durumda değil. Bununla birlikte, kitlesel olarak bu denli güçsüz olan Yeni Sol, Oder-Neisse Hattı'nın kabul edilmesi için "ciddi bir şekilde" uğraşıyor olsaydı bile, sizce Alman milliyetçiliği böylelikle nihai bir yenilgiye uğramış olacak mıydı?

H.A. • Politik eylemlerimizin pratikteki sonuçları düşünüldüğünde, İran'ın politikalarında bir değişimin gerçekleşmesi bile bu bahsettiğinizden çok daha az olanaklı görünüyor. Yeni Solun en temel sorunu, sadece düzenlediği gösterilerin pratik sonuçlarıyla ilgilenmesinden kaynaklanıyor. İran Şahı'ndan farklı olarak, Oder-Neisse Hattı bütün Alman yurttaşlarının doğrudan sorumluluk duyması gereken bir meseledir. Bu sorunun tanınması için gösteri yapmak ve gündemde kalması için uğraşmak, pratik politik sonuçları ne olursa olsun, bir anlama sahiptir. Birçok iyi niyetli liberal Almanın çoktan yaptığı gibi, Polonya ile olan yeni sınırın tanınması gerektiğini Yeni Sol "da" dile getirse bile, bu artık pek bir anlam ifade etmeyecektir. Bu mesele, onların propagandalarının merkezinde hiçbir zaman olmamıştır; ki bu da, onların gerçek sorunlardan ve doğrudan sorumluluk gerektiren meselelerden hep kaçtığı anlamına gelir. Bu, onların hem teorileri hem de pratikleri için geçerlidir.

Bu önemli pratik meselenin küçümsenmesinin iki açıklaması olabilir. Yeni Solun, aksini ispatlamaya yönelik tüm retorikine rağmen, şu ana kadar söz ettiğim Alman milliyetçiliğine yaklaştığından şüphelenilebilir. İkinci ihtimal de, Almanya'daki Yeni Solun, tumturaklı teorik lafazanlıklara düşkünlüğü yüzünden, burnunun ucundan ötesini göremeyişi olabilir. Olağanüstü hal yasaları (*Notstandsgesetze*) döneminde yaşananlar da böyle olsa gerek. Öğrenci hareketinin, Almanya açısından parlamentoda, şark hükümdarlarının ziyaretinden çok daha önemli şeyler olup bittiğini ne kadar geç fark ettiğini hatırlarsınız.

Amerika'daki öğrenciler Vietnam'daki savaşı protesto ederken, kendilerini ve ülkelerini doğrudan ilgilendiren politikalarla karşı gösteri yapıyorlardı. Alman öğrenciler İran Şahı aleyhinde gösteri yaptıklarında ise, kendilerinin sorumlu tutulabileceği, doğrudan kendilerini sorumlu hissedebilecekleri bir durum kesinlikle söz konusu değildir. Uluslararası ilişkilere duyulan tutkulu ilgi, bilhassa herhangi bir riskin ve sorumluluğun bulunmadığı durumlarda, sıklıkla gerçekçi ulusal çıkarları gizlemek için kullanılan bir paravan olmuştur. Politikadaki idealizm, çoğunlukla rahatsız edici gerçekleri görmemek için başvuru bir bahaneden başka bir şey değildir. İdealizm, gerçeklikten büsbütün kaçma şekli olabilir ve bahsettiğimiz durumda da aynen böyle olduğu kanısındayım. Yeni Sol bu meseleyi, yani savaş sonrası Almanya'da hâlâ tartışma konusu olan tek ahlaki sorunu önemsememiştir. Dahası, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Almanya'nın çözümünde önemli bir rol oynayabileceği başka uluslararası politik sorunlara da gereken önemi vermemiştir. Özellikle Adenauer döneminde, Alman hükümetinin Oder-Neisse Hattı'nı zamanında tanımamış olması, Sovyet uydu sisteminin güçlenmesine çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Uydu devletlerdeki Almanya korkusunun Doğu Avrupa'daki tüm reform sürecini yavaşlatığına ve kısmen imkânsız hale getirdiğine hiç şüphemiz olmasın. "Eski" veya "yeni", solun bile savaş sonrası

Almanya'nın bu hassas sorunlarına temas etmemiş olması, olsa olsa bu korkuyu daha da güçlendirmiştir.

A.R. • Tekrar Şiddet Üzerine çalışmanıza dönersek; orada (Almanca çevirisinde) şöyle diyorsunuz: "Ulusal bağımsızlık, eş deyişle yabancı hâkimiyetinden kurtulmak, devletin egemenliği, diğer bir deyişle dış ilişkilerde sınırsız ve denetimsiz güç kullanma iddiası biçiminde anlaşıldığı sürece—ki şimdiye kadar hiçbir devrim, bu devlet kavramını sarsamamıştır—insanlığın nasıl bir geleceğinin olacağının da ötesinde, insanlığın bir geleceğinin olup olmayacağını da belirleyecek olan savaş sorununun teorik bir çözümünü bile havsalamız almayacaktır ve kalıcı barışın dünya çapında tesis edilmesi, bir dairenin kareye dönüştürülmesi kadar ütöpik kalacaktır." Aklınızda başka nasıl bir devlet kavramı var?

H.A. • Aklımdaki, başka bir devlet kavramından ziyade mevcut olan devletin değişmesi gerektiği. Bugün "devlet" dediğimiz olgunun geçmişi, on beşinci ve on altıncı yüzyılın ötesine geçmez; aynı şey, egemenlik için de geçerlidir. Egemenlik, diğer şeylerin yanı sıra, uluslararası karakterdeki çatışmaların ancak savaşla karara bağlanabileceği, savaşın anlaşmazlıkların üstesinden gelmek için son çare olduğu anlamına gelir. Fakat bugün—bütün barışçıl düşüncelerden bağımsız olarak—büyük güçler arasında bir savaş ihtimali, şiddet araçlarındaki korkunç gelişme nedeniyle olanaksız hale gelmiştir. Dolayısıyla şöyle bir soruyla karşı karşıyayız: Son çare olarak, savaşın yerini ne alacak?

Savaş, tabiri caizse, sadece küçük devletlerin kalkışabilecekleri bir lüks haline geldi ve onlar da ancak büyük güçlerin etki alanlarına girmedikleri ve nükleer silahlara sahip olmadıkları sürece böyle bir şeye yeltenebilirler. Büyük güçlerse, küçük devletler arasındaki savaşlara, kısmen kendi yandaşlarını korumak zorunda olduklarından, kısmen de, bugün dünyada barışın sürmesini sağlayan karşılıklı caydırıcılık stratejisinin bir gereği olarak müdahale ediyorlar.

Eğer savaş son çare olma niteliğini yitirmiş ve bu amaca hizmet etmiyorsa, egemen devletler arasındaki çatışmalarda son çare diye bir şey kalmamış demektir. Sadece bu bile yeni bir devlet kavramına gereksinim duyduğumuzun kanıtıdır. Bu yeni devlet kavramı, elbette, Lahey'dekinden daha iyi işleyen yeni bir uluslararası mahkemenin veya yeni bir Milletler Birliği'nin kurulmasıyla ortaya çıkacak bir şey değildir; çünkü bu kurumlar oluşturulsa bile, egemen veya sözde egemen devletler arasındaki aynı çatışmalar—şüphesiz, genelde zannedildiğinden daha önemli olan söylem düzeyinde—sürüp gidecektir.

Yeni bir devlet kavramının esaslarını federal sistemde bulmamız mümkün. Bu sistemin avantajı, iktidarın yukarıdan aşağı ya da aşağıdan yukarı örgütlenmesi ve yayılmasında değil, aksine iktidarı, federe birimlere, birbirlerini dengeleyebilecekleri ve denetleyebilecekleri bir biçimde yatay olarak yay-

masındadır. Bu konuları sorgulamadaki asıl zorluk ise, son çarenin uluslar-üstü değil, uluslar-arası olmasıdır. Uluslar-üstü bir otorite etkin olamayacağı gibi, en güçlü olan ulusun tekeline bir dünya devletine de dönüşebilir. Denetimi altındaki küresel polis gücünden kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığı böyle bir dünya devleti, çözülüp ortadan kalkana dek, görüp görebileceğimiz en korkunç tiranlığa kolayca dönüşecektir.

En yüksek kontrol mekanizmasını oluşturacak uluslararası bir otoriteyi, en azından teorik düzeyde, hangi modeller aracılığıyla kavrayabiliriz? Bu kavrayış çelişkili gibi gözükebilir; zira “en yüksek” olan “arada”/“arası” olamaz; ama yine de asıl sorun budur. Mevcut bir hükümet biçimini ortadan kaldırıp onun yerine yeni bir hükümet biçimini koyan hiçbir devrimin, varolan devlet ve egemenlik kavramlarını sarsmayı başaramadığını biraz önce belirtmiştim. Bu konuya daha önce *Devrim Üzerine (On Revolution)* adlı kitabımda da değinmeye çalışmışım. On sekizinci yüzyılın devrimlerinden bu yana, her geniş çaplı ayaklanma yepyeni bir devlet biçiminin temellerinin atılmasına katkıda bulundu. Bu yeni devlet biçimi, önceki tüm devrimci teorilerden bağımsız olarak, doğrudan doğruya devrimin izlediği rotanın kendisinden, diğer bir deyişle, kamusal olayların gelişimine katılan aktörlerin sonuç doğurucu iradeleri ve eylemleri sayesinde ortaya çıkmıştır.

Bu yeni devlet biçimi konsey sistemidir ve bildiğimiz gibi, konsey sistemi her zaman ve her yerde, ya doğrudan ulus-devletlerin bürokrasisi tarafından ya da parti mekanizmalarınca ortadan kaldırılmıştır. Bu sistemin salt bir ütopya olup olmadığı konusunda bir şey diyemem; ama bu, salt bir ütopya olsa bile, teorisyenlerin ve ideolojilerin değil, halkın ütopyası olurdu. Bununla birlikte, konsey sistemi tarih boyunca bir kez de değil, defalarca karşımıza çıkan tek alternatiftir. Konsey sisteminin kendiliğinden oluşumu, her devrimde karşılaştığımız bir olgudur: Fransız Devrimi’nde, Jefferson ile birlikte Amerikan Devrimi’nde, Paris Komünü’nde, Rus Devrimi’nde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Avusturya’da alevlenen devrimlerde ve son olarak Macar Devrimi’nde. Dahası, konsey sistemleri, bilinçli bir devrimci geleneğin veya teorisinin sonucu olarak değil, tamamen kendiliğinden ve sanki daha önce hiç buna benzer bir şey yaşanmamış gibi birdenbire ortaya çıkmışlardır hep. Dolayısıyla konsey sistemi, bizatihi politik eylem deneyiminin kendisine denk düşer ve de ondan doğar gibidir.

Bu yönelim doğrultusunda, aşağıdan başlayan, yukarıya doğru uzanan ve bir parlamentoda son bulan tamamen farklı bir örgütlenme ilkesi bulunabileceği kanısındayım. Fakat şu anda bunun üzerine konuşmamıza gerek yok, çünkü son yıllarda Fransa ve Almanya’da bu konuyla ilgili önemli çalışmalar yayımlandı ve bu konuda daha fazla bilgi edinmek isteyen bunu rahatlıkla yapabilir.

Çok muhtemel bir yanlış anlaşılmayı önlemek adına, hippilerin ve okuldan ayrılarak derbederce yaşayan gençlerin oluşturduğu komünlerin burada bahsettiğim konsey sistemiyle hiçbir ilgisi olmadığını belirtmeliyim. Konsey sisteminin tersine bu komünler, bütün kamusal yaşamın ve daha genel olarak politikanın reddi üzerine kuruludur. Bu komünler, politik kazaya uğramış insanlar için bir tür sığınak gibidir ve dolayısıyla kişisel düzlemde tamamen mazur görülebilirler. Bu komün tarzlarını—Amerika'dakiler gibi Almanya'dakileri de—çoğunlukla grotesk buluyorum; fakat onları anlıyorum ve onlara karşı da değilim. Politik olarak bir anlam ifade etmiyorlar. Konseylerse, başlangıçta çok daha küçük çaplı gruplar—mahalle konseyleri, meslek konseyleri, fabrika, apartman ve benzeri yerlerdeki konseyler gibi—olarak örgütlenir, ama bambaşka şeyleri hedefler. Konseyler sadece işçi konseylerinden ibaret değildir; aslında çok çeşitli konsey türleri vardır. İşçi konseylerinin bu geniş repertuvar içinde kendine özgü bir yeri vardır.

Konseyler şunu dile getirir: Biz katılmak istiyoruz; tartışmak istiyoruz; sesimizin kamusal alanda duyulmasını istiyoruz ve yaşadığımız ülkenin politik kaderini belirleme imkânına sahip olmak istiyoruz. Bütün bir ülke bir araya gelebilmemiz ve kaderimizi belirleyebilmemiz için çok büyük olduğundan, bazı kamusal mekânlara ihtiyaç duyuyoruz. Oylarımızı kullandığımız sandık şüphesiz çok küçük; orada sadece bir kişiye yer var. Politik partiler de pek yetersiz; onların gözünde çoğumuz, manipülasyon yoluyla idare edilecek seçmenlerden başka bir şey değiliz. Fakat eğer onumuz masanın etrafına oturur ve içimizden her biri kendi görüşlerini dile getirir ve diğerlerinin görüşlerini dinlerse, işte o zaman görüş alışverişi yardımıyla rasyonel bir görüş oluşumu süreci gerçekleşebilir. Böylelikle, hangimizin bir üst konseyde kendi perspektifimizi en iyi ifade edebileceği ortaya çıkacaktır ki; bir üst konsey, bizim bakış açımızın, başkalarının görüşlerinin etkisiyle, daha da açıklık kazandığı, gözden geçirildiği veya yanlışlandığı yer olacaktır.

Hiç kuşkusuz, bir ülkede herkesin bu konseylere üye olması gerekmez. Herkes kamusal meselelerle ilgilenmek istemeyebilir veya ilgilenmek zorunda değildir. Böylece, kendiliğinden gerçekleşen bir seçim süreci sonucunda, bir ülkede kamusal meselelerle ilgilenenlerden oluşan hakiki bir politik elit ortaya çıkacaktır. Kamusal meselelerle ilgilenmeyen biri, sadece kamusal kararların kendi görüşü alınmadan verilmesine razı olmak zorunda kalacaktır. Fakat herkes bu sürece katılma fırsatına sahip olmalıdır.

Yeni bir devlet kavramı oluşturmanın bu şekilde mümkün olabileceğini düşünüyorum. Egemenlik ilkesine bütünüyle yabancı olacak bu tarz bir konsey-devletinde, iktidar dikey olarak değil yatay olarak kurulacaktır. Bu yüzden o, çeşitli federasyon türlerine mükemmelen uyan bir devlet kavrayışıdır. Fakat bana konsey-devletinin gerçekleşme olasılığını soracak olursanız, ben de

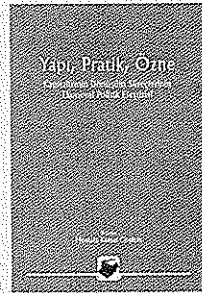
size derim ki: Gerçekleşebilecekse bile, bu çok düşük bir ihtimal; ve belki de bir sonraki devrimin arifesinde.

çev. DEVRİM SEZER ve ÜNSAL DOĞAN BAŞKIR

DİPNOT YAYINLARI

DERSİM 1938 VE ZORUNLU İSKÂN
Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar
Hüseyin Aygün

"Dersim'in önce Osmanlılaştırılması, ardından da Türkleştirilmesi yolundaki teşebbüsün yüzyıllık hikâyesini Osmanlı'nın ve Cumhuriyetin Dersim raporları üzerinden veren Hüseyin Aygün'ün bu çalışması, bu hikâyenin son halkasını teşkil eden 1938 İsyanının ardından takip edilen devlet siyasetinin resmi dökümünü yapan kimi belgeleri de ilk kez bilgilimize sunuyor. Devrin iskan müdürü Reşad Tanyeri'nin resmi yazışmalarından oluşan belgeler Dersim İsyanının karanlıkta kalmış bir yüzüne ışık tutuyor. Kitap boyunca konu edilen Dersim raporları ve son Dersim isyanının ardından gerçekleşen sürgünlere dair belgeler iki temel hususa işaret ediyor. İlk husus şu: 1937-38 Dersim İsyanı, Cumhuriyet dönemi Kürt ayaklanmaları içerisinde sivillere yönelik eziyetin ve kıyımın en şiddetlisine sahne olmuş gibidir. İsyan açıkça kıskırtılmış, ardından da isyancılarla beraber aileleri ve hatta isyana iştirak etmeyenler eziyete ve kıyma maruz kalmıştır. Binlerce isyancı ve sivil vatandaş öldürülmüş, kalan on binlercesi sürgün edilmiştir. Zannımca, Dersim İsyanı esnasında gerçekleşen kıyımın hacmini en açık biçimde bir resmi belge gösteriyor. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesince yayımlanan Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar adlı meşhur kitap (Reşad Hallı, 1972), Dersim İsyanı esnasında 17 günde yapılan tarama hareketinde ölü ve diri 7954 kişinin ele geçirildiğini ve 1019 silahın toplandığını rapor etmektedir. Topu topu birkaç on bin kişinin yaşadığı bir havalede 7954 kişinin ölü ve diri ele geçirilmiş olması kadar, ele geçirilen kişilerle yakalanan silahların sayısı arasındaki bariz örtüşme; isyan esnasında vuku bulan eziyetin derecesi hakkında yeterince şey söylüyor olsa gerek. Raporların ve belgelerin işaret ettiği ikinci önemli husus da şu: Dersim (ve belki Kürt) meselesinin hallinde Osmanlı ve Cumhuriyet devirleri arasında bariz bir süreklilik mevcuttur. Dersim ıslahat raporları ve Tanyeri belgeleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasında mantık, terminoloji, enstrümanlar ve failer açısından açık bir devamlığa işaret ediyor." diyor. Mesut Yegen

YAPI PRATİK, ÖZNE

Kapitalizmin Dönüşüm Süreçlerinin Ekonomi Politik Eleştirisi
Derleyen: Mustafa Kemal Çoşkun

Elimizdeki bu çalışma, kapitalizmin yaşanan dönüşümünü "ekonomi politik" bir çerçeveden ele alan yazılardan oluşuyor. Günümüzde özellikle akademik çevrelerde sadece "ekonomi politik" perspektiften değil fakat aynı zamanda bu perspektifin dayanak noktaları olan "sınıf", "emek", "sermaye", "meta" gibi kavramlardan bir "kaçış" olduğu düşünülürse karşılaşılmış olduğumuz meselelere ekonomi politik bir çerçeveden bakma gerekliliğinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkar. Bu çalışmanın ilk iki makalesi, kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinin "kurumsal ve yönetsel" sorunları üzerine odaklanıyor. Böylece genel teorik yaklaşımların da bir eleştirisini sunma olanağı sağlıyor. Sonraki iki çalışma ise konunun "yapısal ve kurumsal" boyutuna dönük olup daha çok Türkiye'nin bu yeniden yapılanmada geçirdiği değişim ve dönüşümlere odaklanıyor. Son dört makale de konunun "özne ve pratik" boyutu ile ilgili olup, yeniden yapılanma süreçlerinde ezilen kesimlerin farklı kısımları tarafından geliştirilen muhalif hareketlen ve deneyimleri tartışıyor.

Bu çalışmanın önemli bir başka tarafı, kendilerine "Ekonomi Politik Tartışmaları Kolektifi" adını veren bir grup insanın uzun ve verimli tartışmalarıyla ortaya çıkan kolektif bir çalışmanın ürünü olması.

İKTİDARIN İDEOLOJİSİ İDEOLOJİNİN İKTİDARI

Göran Therborn

İdeolojinin siyasal kurum ve analizde alışlagelmiş ele alınış tarzının yetersizliği üzerinde durmaktadır. Bu düşünceyle, devrimci değişimde çok önemli önkoşullar ve etkenler olarak zor/rıza dikotomisı, meşruiyet, consensus ve devrimci sınıf bilinci gibi kavramları sunulan ana tezler bağlamında eleştirel incelemeye tabi tutarak tartışıyor.

İdeolojinin iktidarı yalnızca dramatik olayların yaşandığı konjonktürlerde değil, ama yavaş gelişen tedrici süreçler içinde de varlığını hissettirir. İdeolojiler iktidar sistemlerinin yalnızca çimentosu olmakla kalmazlar, onların çatlamasına da neden olabilir ve onları yok etmeseler de, başka yer ve biçimlere doğru kum yığınları gibi sürükleyebilirler. Ama her iki durum için de, toplumdaki farklı eğilim ve ilişkilerin içinde yer aldığı ve maddeci açıklamaya tabi tutulabileceği toplumsal güç ve seslerin varlığı söz konusu olacaktır.

Göran Therborn
İktidarın İdeolojisi
İdeolojinin İktidarı
Çeviren İnan Çur

dipnot yayımları

Selânik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara. Tel: (0 312) 419 29 32 Faks: (0 312) 419 25 32 dipnotkicabevi@yahoo.com